

Y, 18.

4, 567.

916
DE
DISSIMILITVDINE VIRIVM MEN-
TIS HVMANAE MODVM EMENDANDI
HOMINES IMMVTANTE

DISSERTATIO

QVA

VIRO MAGNIFICO

SVMME VENERABILI, EXCELLENTISSIMO
AMPLISSIMO, DOCTISSIMO

D. CAROLO CHRISTIANO
TITTMANNO

NOVUM MVNVS

IN SVPREMO, QVOD SACRORVM CVRAM GERIT, COL-
LEGIO ASSESSORIS ET SVPERINTENDENTIS DIOE-
CESEOS DRESDENSIS ET CET.

CAESSENTI GRATVLANTVR

MEMBRA SOCIETATIS ORDINARIA

QVAE

SVB EIVS AVSPICIIS SERMONIBVS PRO CONCIONE
HABENDIS AD AEDEM B. M. DIE QVOQVE SEXTO
HEBDOMADIS OPERAM DABAT

INTERPRETE

M. IO. FRIDERICO GVILIELMO TISCHER
DAVTSCHENSI

VITEBERGAE,

Typis Io. Tzschiedrichil.

6.

DE
DISSIMILITUDINE VIRIVM MEN-
STRUAMVM MODVM EMENDANDI
HOMINIS IMMUTANTE

DISSERTATIO
QVA

VIRO MAGNifico
SAMVE VENERABILI, EXCELLENTISSIMO
AMPLISSIMO, DOCTISSIMO

D. CAROLO CHRISTIANO
TITTMANNO

NOVVM MARS
IN SVBNO, QVOD SACROVM QVAM REPT. COL-
LEGI ASSOCIATVS ET SVBSTITVTVM DISCE-
PVLVS TITTMANNVS
CAMPVS GRATIA
MEMBRVS SOCIETATIS ORDINARIA

IN SVBNO, QVOD SACROVM QVAM REPT. COL-
LEGI ASSOCIATVS ET SVBSTITVTVM DISCE-
PVLVS TITTMANNVS
CAMPVS GRATIA
MEMBRVS SOCIETATIS ORDINARIA
M. IO. FRIEDRICH WILHELM TSCHECH

ALTDORF
1774

VIR MAGNIFICE
SVMME VENERABILIS AMPLISSIME
DOCTISSIME

PATRONE OPTIME

Etsi a consilio TIBI noui muneris solennitatem congratulandi timor nos auocare videbatur, ne, cum renouemus morem antiquum illum quidem, sed honestum, adfentatorum pietatemque mentientium notam subiremus; eum tamen mox euanuisse sensimus, cum cogitaremus, nos eo minus huius criminis inuidia esse laboraturos, quo magis, quot quantaque TIBI debeamus, omnes intelligant. Enim vero ab eo inde tempore, quo animum in litterarum in primis sacrarum studia appulimus, non solum nos ad omnis elegantioris doctrinae genus formasti, sed etiam, quod est maximum, et quod palam profiteri gestit animus, cum TIBI de virtutis religionisque praestantia praecipienti assideremus, tantum in nobis excitasti pietatis amorem litterarumque sacrarum studium, vt, plusne doctrinam TVAM copiosam et exquisitam admiraremur, an animum TVVM placidum, sensuque religionis imbutum magis diligeremus, ipsi essemus dubii. Talem igitur cum sentiamus habuisse doctorem, qualem reminisci dulce fit, quali carere sup-
pli-

plicium, sedulitate votisque pijs pro Te & Tvaque salute
faciendis nobis satisfacimus: re quidem ipsa ideo nobis
nunquam satisfacere poterimus, quod, quae ad Te per-
tinent, cum etiam plus contenderimus, quam possumus,
minus tamen faciemus, quam pro Tvis in nos beneficiis
debemus. Quemadmodum vero nos omnes (et ego quo-
que, cui et hoc scribendi munus et tam felici esse conti-
git, ut mihi Te cum arctissima intercederet necessitudo;
cuique nihil magis curae est, quam ut Te a me impense
amari scias) sanctissime pollicemur, Te a me impense
diligant venerenturque, nullos habiturum, sic humanissime
rogamus, ut et absens quoque tantum nobis exhibeas
favorem, quanto hucusque in nos fuisse, sapienter ipsi
cognouimus.

NOMINI TVO MAGNIFICO

ADDICTISSIMI CVLTORES

- M. Ang. Fried. Michaelis, Eibensstockio-Misnicus, R. M. C.
et Societatis Senior.
M. Dav. Gottl. Wolf, Schneebergensis, R. M. C.
M. Ernst Aug. Foerster, qui nunc apud Dabruantenses sacra
administat.
Trag. Benj. Decker, Gelenauensis.
Aug. Theod. Lingke, Torgauensis, R. M. C.
Joh. Chr. Kuttner, Greifendorfsensis.
M. Joh. Aug. Goerenz, Lanenstedenensis, R. M. C.
M. Car. Henr. Christ. Thalwitzer, Milnensis, R. M. C.
Car. Frid. Jungbachel, Wildenfellenensis.
M. Joh. Fried. Guil. Fischer, Dautschensis.
M. Erdm. Fried. Goebel, Laubanensis.
M. Christ. Gottfr. Kaifer, Herzbergensis.

7
sint, iis relinquere coguntur, quibus homines publice et privatim
docendi et instituendi copia sit.

Quod ipsum cum sit eiusmodi, vt vel propterea non inutile sit
de eo accuratius disputare, eo lubentius tamen hunc locum potissi-
mum perpurgandum sumimus, quod, nostrae societati nostrisque
studiis quid esset magis accommodatum, equidem reperiebam nihil.
Labet enim de dissimilitudine virium mentis humanae modum emendandi
homines inueniunt, paucis discere. Huius quidem loci, quanquam
bene intelligo, satis impeditam et difficilem esse rationem; tamen,
si in quibusdam lapsi sumus nec omnia plene et omnibus partibus
expleta et perfecta, aut sparii angustiis praeclosi, aut ingenii tenuitate
impediti, attulimus, eo magis lectores humanissimos nobis condona-
turos speramus, quo faciliores nos illos erga alios cognouimus.
Erit autem nostra de hac re disputatio bipartita. Ante omnia enim
docebitur, *num et quanam sit ista dissimilitudo virium mentis humanae.*
Cuius quidem rei inuestigatio necessaria est, quoniam, nisi huius
dissimilitudinis natura accuratius perspecta et cogitata fuerit, quanti
ea res sit momenti, non satis potest intelligi. Deinde vero, *quantam*
haec discrepantia vim habeat in emendatione hominum spectandam, videbi-
mus. De viroque igitur deinceps agamus. Neque est, quod quis
dicat, de ea re dicere propterea esse superfluum, quod omnis emen-
datio pendeat a vi spiritus sancti diuina. Cum vero non veremur,
ne sint, qui in corrigendis instituendisque hominibus nullas
partes esse spiritus diuini efficaciae: hoc enim esset iusto magni-
ficentius de humana natura sentire; tamen, quoniam haec ipsa effica-
cia eiusmodi est, vt sese accommodet ad varia hominum genera ac
quemque diuerso modo ad fidem mentisque sanctitatem perducat,
eius exemplum sequantur necesse est, qui in aliorum emendatione,
quoad ipsis licet, volunt elaborare.

Cum igitur consilium sit, inquirendi primum in ipsam virium
mentis humanae dissimilitudinem, de eo, quas hoc loco mentis hu-
manae vires, et quo sensu dissimiles dicamus, pauca praefabimur.

Vires

Vires autem mentis humanae intelligimus animi facultates et eas, quas a natura accepimus, et, quas industria et exercitatione auximus. Nec enim hoc est propositum, ut omnes voluntaris propensiones proclivitatesque, quarum est infinita vis et multitudo, complectamur, variarumque, quas *Cicero* dixit, inclinationum rationem habeamus, cum hoc consilium praecladat libelli modus. Quamquam ne eas quidem plane praetermittendas esse duximus, quatenus ex iis oriatur diversa virium ipsarum exercitatio et usus. Has quidem vires naturaeque dotes dissimiles esse statuimus. Cum vero duplex possit esse genus dissimilitudinis: alterum ratione eorum, quae rei per se ac necessario insunt; *b)* alterum vero ratione gradus et modi externi; utrimque hoc loco genus amplectimur, graduque tantum homines discrepare statuimus. Hoc igitur sensu res dissimiles eae sunt, quarum altera in alteram non abire potest, nisi addendo et demendo alteram mutaveris, ita tamen, ut quae utriusque per se insunt, maneant intacta. Neque facile erit, qui homines priore dissimilitudinis genere differre dicat. Habent enim omnes easdem vires primarias, quae sunt ex eo genere, ut pertineant ad naturam proximae. Atque eae quidem ita sunt nexae et coniunctae, ut omnes cogitare et velle possint. Vt

b) Primo quidem generi subiectae esse possunt variae formae. Necessaria enim ipsa discrepant, cum vel necessaria (absoluta in scholis vocant) alterius alteri plane defant; vel pars tantum necessarium rei eadem est, pars diversa; vel cum alterum habet omnia necessaria alterius, sed posterius propterea non est idem, quod superior; quoniam superiori tanquam pars inest, cui aliquid necessarii desit. In qua tamen re quaeri potest, virum cum in altero aliquid necessarii desit, quod in altero est, cetera autem habent communia, hoc proprium sit aliquid, quod pendeat a gradu necessarium, an sit necessarium ipsum. Si prius potest hoc alteri accedere, modo necessaria, quae iam adsunt, augentur. Tunc possunt etiam hoc sensu similes esse. Utatur exemplo. Si vis cogitandi corpora, necessarii aliquid est, sunt ipsa dissimilia. Sin vero vis cogitandi est eiusmodi quid, quod accedit, si necessaria utriusque rei ita communia addendo et demendo mutantur, ut subtilius quid inde existat, possunt quoque eo sensu similes haberi.

Ut enim nemo sensum praeter quinque habet, ut nullius hominis corpus in aqua degere poreat; sic nemini alia vis animi praecipua indita est, nemo alio imperu fertur. Quamquam enim in corporibus quoque humanis magna formae et indolis est diversitas, sunt tamen omnibus eadem membra, eadem sensuum instrumenta. Neque obstant partuum mutilata monstra et decurtata. Haec enim ubi carent aliqua parte, non sunt perfecti homines. Atque huius mutilationis non natura est causa, sed casus fortuiti. Quod vero omnium corporum sit forma dissimilis, id singularum partium, ex quarum coniunctione alia nascitur facies, magnitudini tribuendum videtur. Neque alia est animi ratio. Est enim ipsarum virium non diversa natura, sed harum suam quaeque modum habet. Nec reiicienda videtur *LEIBNITZII* ratio, quae animorum varietatem in maiori minorive virium earum, ex quibus reliquae duci possint, accessione consistere vult. Maxima vero naturarum discrepantia parim in facultate cum res nobis circumiectas, tum quae in animo ipso sunt, percipiendi; parim in vi agendi deprehenditur. Haec posterior rursus non eiusdem est generis. Alia enim est vis cogitandi, alia corpus et mouendi et eius motus regendi et moderandi. Similes contra maxime in communibus illis naturae legibus, secundum quas cogitant, iudicant, ratiocinantur et appetunt.

§. III.

Sed antequam de hac re conquisitus agamus, non praetermittendus est locus, virum ea dissimilitudo ipsi naturae, an soli educationi debeat. Quodsi enim varias formas, quibus indui homines se conspiciendos praebent, intueamur et contemplemur, non admodum arridebit *HELVETII* sententia, quae naturae hac in re vilas esse partes negat. Ita enim animus hominis non velatur et tegitur, ut quam obnolucra, quibus circumdatur, praebent dissimilitudinem, ea remota istis tegumentis sit similitudo. Esti vero *HELVETII* argumenta, quibus illam naturalem aequalitatem tueri voluit, habeant, quo se commendat; nemo tamen facile, qui accuratius rem cognoverit, in eius sententiam se abduci patietur. Quod enim omnibus

ad hunc locum non debet addi B. etiam ad hunc locum non debet addi B.

eas esse vires eamque ingenii solertiam et acumen dicit, ut eadem edifere, eademque cognitione animum imbuere possint, in eo lapsus videtur, quod nullam tarditatis et celeritatis, qua in eum cognitionis gradum efendere possint, rationem habuit. In eo enim quam sit insignis varietas, si in singulis non tam facile animadvertatur, quo plures tamen simul conferantur, eo clarius apparet. In quo vero certissimum est argumentum, non omnes iisdem animi viribus natura excellere. Neque satis placet, quod animi virium diuersitatem a diuerso animi perturbationum gradu reperendum censet. Ut hebes ad intelligendum ingenium et obtusum acuat, nihil opus esse dicit, quam ut iisdem, quibus acuti homo ingenii, animi commotionibus excitetur. At vero quisque videt se rem ex alia explicari, quae eandem habeat causam. Hic enim quod nullo ad vires animi exercendas impetu fertur, id non minus a virium ipsa imbecillitate naturali pendet, quam ipse virium pareus usus. Quamobrem qui naturam ipsam diuersos animos e fabrica sua emisisse putant, non admodum falli videntur. Id enim satis eorum iudicio confirmatur, quibus paruulos liberos erudiendi cura tradita est. Ut enim quisque est optimus intelligentissimusque praeceptor et magister, ita huius sententiae solet esse amicissimus. Cum enim vident impedimenta, quae sint amolienda, quibusque saepe a consilio absterreantur, et praesidia, quibus adiuuentur, ad hanc sententiam accedere nulli dabitabunt. Habere quidem omnes eandem vires, sed non eodem gradu, intelligent. Ut enim, qui vim *ποιητικην* innatam habet, non quoque semper epicum carmen potest componere, sic non omnibus, qui vi gaudent cogitandi, darum est hoc, ut acutissime *Φιλοσοφικηνα* perspiciant, resque paulo abstrusiores penetrare possint. Neque vero audiendus est Home, cui tanta hominum discrepantia videbatur, ut iisdem primis parentibus vfos fuisse negaret. In quo tamen cauendum est, ne, quod educationi debeatur, id tribuamus naturae. Magnam enim vim esse educationis, regionis, cibi, diuitiarum, imperii et cetera, c) qui dubitet

c) Conf. FEDERI *Untersuchungen über den menschlichen Willen*, Th. 7. Abschn. 2. HUAKTS *Prüfung der Köpfe*, quem tamen librum caute adhibendum esse constat. FLOEGELS *Gesch. des menschl. Verstandes*.

bitet neminem fore arbitror. De quibus tamen plura dicere non attinet. Idque in primis de idearum copulatione diuersa valet. Est enim mentis nostrae haec indoles, vt notiones, quae simul menti nostrae obuersatae sunt, sensim ita copulentur et coalescant, vt eorum perpetua sit societas, alteraque alteram instaurare soleat. Et cum ea sit notionum celeritas, vt altera alteram premit et velut vinda vndam superueniat, eae potissimum, quae maxime ferunt sensuum instrumenta, in animum recurrunt. *d)* Inde efficitur, vt nemo plane alterius sit similis. Vt enim diuersa est idearum copulatio, ita diuersa oritur hominis indoles. Quod, qui de ea re praecipunt, suis luculenter docent. Ita enim, vt hoc vtar, quisque erit in omni re moderatissimus et optimus, vt cogitatio honesti et iustii recordatio animo infederit, seque in omnem mentis agitationem penitus infinnauerit.

B 2

S. IV.

d) Haec quidem notiones in animum reuocandi et copulandi vis, licet maxime sit vsui, non omnibus tamen difficultatibus exenta videtur. Id quidem iam vidit *TERTIUS in philosoph. Versuchen über die menschl. Natur, Th. I, p. 129.* Quodsi enim accurate leges eius cognoscas, eae nihil aliud volunt, quam, si animo obseruetur notio A, transeat vero mens ad notionem B, hanc ipsam notionem B, nisi rebus externis in animo exciteret, propterea sequi notionem A, quoniam vel ei similis vel contraria sit, vel simul iam animo praesens fuerit. Sed non facis potest intelligi, cur notionem A sequatur potissimum notio B, nec potius C, D, E, et aliae, quae ipsae cum sint similes vel contrariae vel simul fuerint perceptae. Illa enim lex non magis fere indicat successiōnem idearum, quam si quis dicat: idea praesens fere quaque aliam instaurare potest. Quae enim notiones sunt, quae non quodammodo sibi sint similes? Quodsi vero quis dicat, eius rationem petendam esse a maiori minorique attentione animi, non plane obscuritas tollitur. Quid vero? si in instaurandis ideis animus sequitur illam principem impetum, ex quo omnia duci possunt, nempe perfectionis sensum. Etenim animaduertere licet, eas tantum notiones similes aut simul perceptas in animum recurrere et copulari, quae aut maxime placeant, aut displiceant, et quod vel melius vel deterius ex nostra certe fit opinione. Exemplis vti prohibet libelli modus. Non vero hoc mihi sumo, tanquam ea res omni sic liberetur difficultate. Hoc enim non est mese imbecillitatis. Sed haud scio, an huic loco forsitan aliquam, quanquam non magnam, affundat lucem.

nonnulli autem nomen eius §. IV. considerat. *nonnulli*
 Sed unde virium mentis humanae dissimilitudo ducenda sit, satis
 explicatum esse arbitror. Restat, ut, in quibus in primis ea dissi-
 militudo cernatur, accuratius persequar. *nonnulli* Atque hic potissimum
 tribus modis: *interfusa, confusa et directione*, vires discernere reperi.
 Cum enim in qualibet vi spectari possit, num sit gravis; num con-
 sentiat cum reliquis viribus et quomodo ad eas se referat; denique
 in quamnam res dirigatur et adhibeatur: etiam ad haec tria referri
 potest, quicquid in hominum viribus deprehenditur varietatis: ab
 his fontibus petenda sunt omnia. Sed nos de singulis dicemus. *nonnulli*
 Primum igitur dissimilitudinis virium humanarum genus est in
 eo, ut vel sint debiliores et inferiores, vel graviores et efficaciores.
 Ut enim in hac re corporum virium magna est varietas, eadem est
 animorum. Atque ut huic maior et acutior acies oculorum reli-
 quorumque corporis partium, huic vero obtusa; sic alium alio ma-
 ioribus animi viribus gaudere videmus. Animus enim simulac cor-
 pori includitur, habet quasdam vires, siue hae ei perpetuo inhae-
 rint, siue, antequam in lucem prodiret, in utero natae; et siue sint
 vires animi simplicis et ab omni concretionem remoti, siue quasdam
 pendant ab artificiosa cerebri structura. Neque hic repetere volu-
 mus sententias distractas philosophorum de vi primaria animi. In
 qua re est ii maxime naturam hominis attingisse et penetrasse viden-
 tur, qui vnam tantum statuant esse vim, ex qua reliquae duci possint,
 nobis tamen hic perinde esse potest. Sed ne quis sit admiratus, cur,
 cum inter plures philosophos constet, vnam tantum vim primariam
 hominum esse, nunc ita sciungam, quasi sint plures: alia est illa,
 cum veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia cum ad opi-
 nionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem ut
 illa vis princeps diverso modo se exerit, sic plures quoque vires
 esse dicimus. Omissa igitur huius rei longiori disputatione, sufficit
 consistere in vi intelligendi et appetendi. Quas vero hominibus di-
 verso gradu inesse, quis, qui historiam teneat generis humani, est,
 qui nesciat? Sed in primis exercet ingenium quorundam ea quaestio:
 virium

utrum hae vires augeantur et crescant studio et industria, an maneant, quas natura dederit, eadem, subicianturque iis tantum plures res, in quas agere possint. Quod enim si sumimus, non mutantur vires ipsae, occupantur modo pluribus rebus, habentque maiorem materiam, quam traſtant. Non enim v. c. vis videndi augeatur, si quis filoam oculis obstantem caedat. Oculis tantum maiorem et amplio- rem campum aperit, quem percurrere possint. Quod e) quan- quam concedi possit, in eo tamen vires crescere dici possunt, quod ad agendum aptiores, facilioresque eundant. Maneat igitur hoc, huius vires animi magis creuisse et adoleuisse, quam alterius. Sed lubet in primis diversas notas et genera commemorare, quae virium granitarem indicant. Atque hic primum alii homines eas vires ha- bent, quae omnes sero rei partes, ad quam adhibentur, complectuntur, istamque expleat mensuram: alii vero, ubi vires suas intendunt, rem attingunt tantum, multumque relinquunt manci et imperfecti. Illud in primis est animi magni et praesentis; hoc pusilli ingenii et timidi. Illos non facile de gradu deici, nihilque, ad quod semel animum appulerint, ex parte tantum perficere; hos vero saepe tumultuantes perturbari, et ob imbecillitatem virium ab inceptis desistere videas. Non enim eorum vires diu continuari possunt, sed facile fatigantur et torpent. Sunt vero ingenia tam excellentia, quae ita negotiis

B 3

e) Est enim mens nostra ita imbecillis, ut ne naturam quidem virium in- ternam satis percipere possit. Et possunt commemorari, quae illam sententiam stabilire videntur. Nam v. c. vis cogitandi non vero crescere videtur, sed omnis accessio a maiori idearum numero et serie repetenda est. An vero non poeta eandem vim *ποικίλον* habeat, cum est in flore iuventutis, quam habet tum, cum scribit? Accedebant tantum multa externa, quae animam ad eam ostendendam et exercendam im- pellebant. Er cur, si vires animi ipse crescunt, eadem vis cogitandi in vno eodemque homine non fisdem in rebus se exferere solet? Cur is, qui a natura accepit ingenii acumen, magis feliciter procedet in Mathesi, quam in philosophia? Saepe enim, qui v. c. Algebraicas rationes facile expendere possent, in aliis rebus rudes fuisse accipi- mus. Sin vero illam rationem amplectamur, quae multis placeo, omnia erunt expedita.

distrahi et onerari possunt, ut nec ab iis reuocari nec facile respirare velint. Quo saepius autem recreationi et otio dandus est locus, eo minor est vis et efficacia. Contra vero sunt alii, qui, ad quodeunque negotium accesserunt, langueant viresque reficere cogantur. Atque in primis qui piritam abundant, his ut motus corporis, ita sensus tardos et mentem obtusam esse physiologi praecipunt, ut omnis laboris impatientes ignaviae sese tradant. Qui autem multum bilis flauae habeant, eorum esse dicunt acres animos, celeres et praecipites generosamque indolem, quae, ad quamcunque rem delata fuerit, ea perfungi studeat. Quod enim ARISTOTELES *f)* dicit: *οι μεν γαρ αει εγγυς εστι πειν και τα τε πραγματος παντα ποιουσι δυναται, οι δε πολλοι χερεις και ηττες*, id, qui in hominum actiones accurate inquirere velit, visu satis comprobaturum habebit. Sed non praetermittendum est illud discrimen, quo alii pluribus rebus et mutationibus efficiendis sunt pares; alii vero paucioribus. Quo pluribus enim rebus inferuire et accomodari alicuius vis quasi praedatur, eo interior eius vis, eo maior dici potest. Quantum autem in eo discrimen inter homines intercedat, eum, qui naturam hominum contemplatus fuerit, non fugiet. Est enim quibusdam tanta vis animi, sic ad omnia pariter versatile ingenium, ut natos ad id vnum diceret, quodeunque agerent. Atque id in primis ab intellectu pendet. Qui enim pauca perspiciunt, paucasque rerum notiones habent, paucioribus quoque rebus manum admoere possunt, totique a consuetudine pendunt. Feruntur ad eas voluptates, quae sunt ex peccudum genere. Quoniam vero nec rationem vident, qua molestis se liberent, nec vllam melioris conditionis imaginem habent, essi saepe dolores deuorare laboresque perferre possunt, tamen nihil magni appetent, quoniam eius pretium non intelligunt. Quod vastum et amplum est, admirabuntur, non vero pulchritudine aut arte oblectantur. Alii quidem, quibus medioeris est cognitio, plures quidem res suscipere possunt, multa tamen illotis

f) Rhetor. lib. 2. cap. 5.

quod dicunt, manibus attingunt. Cum enim nunc facile ad credendum possint adduci, et ad imitandum sint procliviores; nunc vero pervicaces non facile a proposito discedant, quoniam habere se putant, quibus aliis praesent, saepe temere et inconsulto agunt. Quibus vero praecipua vis est ingenii adeo, ut consequentia et causas rerum cernant earumque progressus et quasi antecessiones non ignorent, similitudines comparent, rebusque praesentibus adiungant et annectant futuras, ii ad plurimas res informatum habent animum. Facile enim vident cursum totius vitae, ad eamque degendam praeparant res necessarias, quia cogitatione futura praecipere possunt. Hi ubi ad rem gerendam accedant, cavent, ne aut temere desperent propter ignaviam aut nimis confidant propter cupiditatem, ita, ut quocumque loco nati essent, ibi fortunam facturi esse videantur. g)

Arque cum maximum ponderis tum vis quaedam accipiat, cum cito, quidquid moneat, persicere potest, in eo quoque hominum vires differre reperimus. Hi enim celeriter; illi vero lente et pedetentim agunt: quamvis utriusque bene agere possint. Qui enim facile rerum imagines concipiunt suntque *εὐφραταίωτοι*, cito ad actiones descendunt, citoque ad finem perducunt. Saepe enim in admirationem rapimur, cum videmus, qua celeritate res a multis excogitentur et agantur. Dolemus vero, quanquam saepenumero immerito, vicem eorum, quorum vis est lenta et languida. Sunt enim, qui cum anxietate quadam in omnibus negotiis, priusquam aggrediantur, adhibeant praeparationem diligentem, omnia anquirunt et perpendant. Ita vero fit, ut, cum saepe metu frangantur, a statu naturae et a dignitate sapientis et robusti animi paululum discedant.

§. V.

Ac quomodo hominum vires *intensione* differant, cum satis intelligi possit, nunc, quam *confensu* sint dissimiles, videbimus. Confensum autem virium dicimus, cum una vis alteri responderet, et

g) Talem Catonem fuisse accepimus. Conf. Livius XXXIX, 40.

vnaquaeque pari gradu processit, creuit et aucta est. Dissentiant autem, cum vna alteram praecurrat, vna est exulta et aucta, altera neglecta; vna semper viget et dominatur, altera vero languet et caret. Iam vero, dici non potest, quantum ex hac re hominum oriatur discrimen. Nemo enim ita vires suas omnes excoluit, vt ne vlli quidem maior facta fuerit accessio. Quodsi enim rerum creatarum feriem animo perlustramus, noua semper, quo altius ascendamus, accedere, humile vero et tenue remanere reperimus. Ad rudem indigestamque molem vbi accedit artificiosa structura, machina, quae alieno impetu mouetur nec sui est sensus, oritur. Haec vbi accipit vitam et sensum, prodit animal. Quod vero vbi distinguitur ratione, homo nascitur. Atque hic vnus omnia velut in se complectitur: materiam, machinam, animal et animum ratione praeditum. Quin etiam omnium omnes vires habet: robur ac firmitatem, quae est materiae rudis; certum et descriptum morum, qui est machinae; appetitum et auersationem, quae est brutorum; denique, quod sibi est proprium, rationem. Hae igitur omnes vires alenda, nulla negligenda est. Esset enim homini, qualem natura finxit, hoc agendum, vt robur firmer et augeat; motus describat et temperet; vt propensiones rite colat et alat; vt vim cogitandi, iudicandi, ratiocinandi pariter foueat, vt in omnes res, quantum fieri possit, agat, vt omnia, quaecumque oblata fuerint, sentiat, videat, audiat, cogitet. Nec vero quisquam ita omnes vires suas fouet et velut conficit, vt nulli curam subtrahat. Atque haec negligentia tanta est, vt ne infantum quidem omnes vires sint pares. Iam in pueris tanta virium dissensio deprehenditur, vt adhuc non sint integri homines et incorrupti. Maximam partem iam deflexerunt ab hominis vniuersae considerati integritate. Altera vis eminet, altera latet; altera viget, altera sepulta relinquitur. Illa propensio accensa flagrat, haec sopita est. Altera enim prae alterius impetu, quo oppressa iacet, non potest vim suam exserere. Neque inepte vnumquemque hominem cum agro conferas, in quo quidem multorum fructuum semina sparsa sunt, pauca tamen radices agunt et adolefcunt. Atque huius rei ratio ex imbecillitate hominis et rerum externarum vi, quibus quasi limitibus

circum-

circumscribitur, est arcessenda, quæ est tanta, ut homini tantum liceat, vno modo cogitare, sentire, agere, cum tamen a natura habeat hoc, ut possit pluribus modis. *b)* Cum enim homo nascitur, omnis virium exercitatio pendet ab iis rebus, quibus se circumdatum et septum videt. Eminent tantum iuguli naturæ, quibus excutendis et fuscitandis se offert occasio. Hi postquam semel flagrare coeperunt, reliquos extinguunt et suffocant. Atque ut omnis disputatio, quæ de animi viribus instituitur, malum adiunatur corporis natura collata, sic in primis huic, nihil est dabit, quin maximam affundat lucem. Quodli igitur corporis vires operosis artibus intenduntur, inde corpus maximum roboris accipit: quod vero ipsum impedit, quo minus corpus facillime vertas et tractes. Neque enim, qui robusto est corpore, habebit idem facile et tractabile. Sed quorsum hæc? id enim in singulis membris animaduerrere licet. Ac in primis roborantur et firmantur membra, quæ sæpissime trahantur, et, cum omnes succi eo transuehantur, reliquis vberò subtrahantur, quo minus cetera crescant, impediunt. Neque alia videmus in rebus inanimatis. Rami enim arborum, ut hoc vray, essent plane sibi similes, haberentque, ceteris paribus, eandem magnitudinem, nisi res externæ accederent, quæ quidem efficiunt, ut succus in hunc vel illum potissimum ramum, altero exarescente aut abscisso, deferatur. Ut vero hæc dissimilitudo corporum pulchritudinem imminuit, sic multum detrahit ei, quam habere possit animus: et ut corporis forma, cuius membra alia aliis sunt maiora, non ita mouet oculos, sic necessario animi perit facies, cuius partes, si de partibus loqui licet, non conueniunt, deformesque sunt. Insunt enim multa luxuriantia et ambitiosius crescentia, quæ recidenda sunt et refecanda; multa contra, quæ velut sine succo ac sanguine sunt: breuib; multa quæ abundant et quæ desunt. Id vero, quod singulis hominibus proprium est, quodammodo ponendum est in viuo.

b) Conf. GARVE in den philosoph. Anmerkungen zu Ciceros Büchern von den Pflichten, Th. I. p. 197.

Est enim signo, esse, quae vel non exulta fuerint, vel quae supra modum creuerint, ac naturae humanae insitum semen multa non tulisse, quae ferre poterit; multa contra habere, quae in eorum locum adoleuerint. Quamobrem qui v. c. tantummodo vim intelligendi acuit, reliquas vero neglexit, merito accusatur, quamquam habeat aliquid, quod sit frugis et vile. Ut vero omnes vires confectant, videndum erit, ut, quod plane desit, refarciatur et compensetur, quod debile, alatur et foueatur, quod vero maiorem in modum creuit, ampuetur et tollatur, certe cohibeatur et supprimatur. Quod quidem tum optime fieri poterit, si vis, quae praeter modum aucta est, transferatur et deducatur ad eas res, quae reliquis essent tractandae. Nec est dubium, quin multum referat, quae potissimum vis et propensio aliis dominetur. Sic enim fit, ut omnia immuret, habeatque multa, quae inde nascuntur. Oriuntur vero ex illa principe ac dominante facultate aut propensione partim omnes, quae ei propter naturam sunt adfines, partim quae eam adiuuant, quaeque sunt ex eo genere, ut eam satiare et explere possint. Sic qui gloriam bellicam captat, corpus laboribus indurat, auersaturque omnem mollietatem. Haec enim natura sunt similia. Tum vero consociatur imperandi aliis et in rebus domesticis decertandi libido. Haec enim alant et adiuuant. Atque inde facilis est responsio, cur hominum propensiones saepe tam dissideant sibi quae ipsae sint contrariae. Is v. c. cui imperium affectandi dominans est cupido, pellicitur et rapitur saepe ad crudelitatem et superbiam. Haec enim sunt propinquitate quadam conuinctae. Ut vero facilius obtineat consilium, saepe descendit ad aliorum nutum et voluntatem, saepe de iure suo cedit, saepe ferociam et spiritus reprimit, saepe animum contrahit ac demittit. Eadem est ratio virium. Huius vero dissimilitudinis possunt esse innumeri gradus. In quibusdam hominibus tanta est *δυσστροφία* virium, ut inuicem se tollant et turbent impediuntque, quo minus possint agere humano modo. Hoc si est, deterrima et infima hominum est conditio. Neque maiori pretio, quam quo corporum monstra, habendi sunt. At enim vero non omnium vires ita dissentiant. Quemadmodum enim corpus illud quoque pulchrum

VOCA-

vocamus, cuius partes, quanquam non ex artis regula conveniant, aptissimeque sint connexae, cohaerent tamen maximam partem; sic animus quoque, cuius quidem vires non omnes pariter processerunt, nec tamen ita dissentiunt, ut sit turbatio totius, laudatur et probatur. Quam vero haec quoque dissimilitudo in emendandis hominibus vim habeat, priusquam dicere aggrediar, de tertio dissimilitudinis genere pauca dicenda sunt.

§. VI.

Admonuimus enim supra, vires hominum quoque *directione* differre. Ac multum quidem interest, quomodo viribus viamur. Ut enim diuersa solet esse virium exercitatio et usus, sic quoque diuersam induunt formam. Non vero sumus earundem rerum auctores et opifices. Suas quisque eligit res, in quibus vires suas exerceat. Ille res honestas, hic turpes, ille res a sensibus remotas, hic artes operosas tractat. Omnibus vero omnino hominibus hoc a natura tributum est, ut felicitatis incredibili trahantur cupidine. Neque quisquam eo insaniam progredi potest, ut neque felicitatis cupidine moueatur, neque se hoc agere conficiatur, ut felicitatis fiat particeps. Itaque illi ipsi, qui omni vitiorum genere volutantur, hoc fateantur necesse est, omnia se omnesque actiones ad felicitatem referre. Est enim felicitati inimicum est vitium, neque beate viuere potest, nisi iuste honesteque viuatur, non tamen propterea vitium quisquam delectatur, quia vitia esse sibi nocitura intelligit, sed, quoniam aut ignorantia, aut erroribus excaecatur, aut vehementibus effrenibusque cupiditatibus irretitur, verum cernere non potest, neque, quae una ad felicitatem ducit, viam videt. Quamobrem prouti informant animo felicitatis notionem, diuerso quoque modo eo nituntur. Quamquam enim omnes tendunt ad illam tranquillitatem sine vlla aegritudinis admittance; et, secretis malis omnibus, cumulatam bonorum complexionem, diuersimode tamen ea se potituros esse existimant. Neque est dubium, quin praeclare cum eo actum esset, qui omnibus bonorum generibus abundet. Sed haec felicitas e vita humana exultat!

Neque enim omnes excutunt et in omnes partes versant animum, priusquam ad agendum progrediantur, donec occurrat aliquid quod certo consilii esse eiusmodi, cuius fructus nullius casus fortuiti interuentu intercepti possint. Qui vero ita incertis opinionibus vagantur, ut negligant illam attentionem consiliorumque velut concentum, rursusque in bona quaelibet, quaequeque iis obiecta fuerint, eorum error eripendendus est, qui multorum animos infedit, omnisque opinio eo traducenda est, ut virtutem, totius vitae moderatricem, solam felicitatis viam aperire intelligant. Nam bona ea, quae proficiuntur e rebus externis, quaeque elargitur fortuna, essi habeant hanc vim, ut felicitati splendoris aliquid tantum condimenti affundant, non tamen aequiparanda sunt illis, quae insunt animo. Sed quibus cupiditatibus et propensionibus singuli homines teneantur, commemorare, alienum ab hoc loco puro. Illud vero paulo subtilius quaerendum, quodnam in virium usu ad felicitatem comparandam deprehendatur discrimen. Atque in eo varia sunt hominum genera. Alii quidem viribus vivunt, omnique modo nituntur, ut fruantur bonis; alii ut habeant; alii denique, cum nulla re nisi impedimento obiectis moveantur, ut ea remoueant. De singulis deinceps. Ac de iis quidem, qui tantum fructu bonorum delectantur, ordiatur oratio. Sunt igitur, qui specie obiecta pulchritudinis, eius illecebris, quoad vires suppetunt, non resistant; qui contra absens bonum aut futurum non ita appetunt, nec imperu quodam in id ducantur. Horum vero animum cum semel voluptas, blandidissima domina, veluti concussit, non ita mentis sunt compotes, ut animum abstrahere queant, vique ratio praesit, appetitus obtemperent. Atque eorum appetitus eo magis euagantur, quo minus antea animus concitabatur. Nesciunt enim, quam dulce sit id, cuius quidem antea ne cupidi quidem fuerant. Quare omnem dant operam, viresque totas consumunt in eo, ne, cuius dulcedine capiuntur, id sibi eripiatur. Neque prius desistunt, quam cum doloris faces admoventur. Tum vero toti exterruntur, omniaque agunt, quibus dolorem effugere et abstergere possint. Quantum vero hoc incommodi habeat, ex eo intelligitur, quod cum corporis animique vires exhauriantur ad voluptatis sensum imbibent.

bibendum, eas frangit ac debilitat. Est enim animi quaedam sobrietas, quae, cum quis nimia laetitia gessit, evanescat necesse est. Non enim cohibere possunt imaginum impetum obuersantium, neque earum cursum interrumpere. Sed satis de primo genere. Veniamus ad alterum.

Alios igitur nisi videmus, ut habeant potanturque bonis. Neque enim rarum genus est eorum, qui minus aciores sunt in fruendis quam in persequendis rebus, quae ad voluptatem et felicitatem pertinere videntur. Multa appetunt vehementiori impetu, sed, ubi, quae concupiuerant, nacti fuerint, appetitibus temperare possunt, nec admodum operis frui volunt. Pertinaciter insistentur voluptates fugientes, captasque ac praesentes sine mora dimitunt. Quare eorum, qui discendi animique literis excolendi cupidine flagrant, nolunt hi quidem usum fructusque doctrinae, cum in acquirenda comparandaque doctrina satis habeant voluptatis. Atque qui ita animo sunt adfecti, quanquam saepe etiam ad res minus honestas delabantur, has tamen commotiones, cum non tam ex sensibus, quam ex intimo animorum recessu proficiscantur, facilius possunt sedare. In vanaquaque enim perturbatione quo minores corporis sunt partes, eo facilius potest ipsa pelli ac debellari. Sed quoniam horum appetitus longius, quam voluptatum fructus, durant, consuetudine sunt suppressendi.

Denique non praetermittendi sunt ii, qui neque usum, neque fructum operantur, sed impedimentis sibi obiectis maxime mouentur, neque iam fructum voluptatis, aut cupiditatis, sed verum externarum impulsu ad agendum descendunt. Ut enim globulus, semel iactus, in perpetuum, nisi retardaretur impetus, moueretur; quiescens contra semper ineret immotus, nisi denuo pellatur; eadem quoque quorundam animorum est ratio. Manere cupiunt ea, quae sunt, conditione et, cum non sine labore et contentione agere incipiant, difficulter quoque, ubi semel agere coeperint, conuiuiscere possunt. Inde vero fit, ut parum iis rebus, quae non successu destituuntur, ita inhaerent, ut ad alia enque grauiora non facile traduci possint, parum ut nimia contentione vires absumant. Neque est, quod quis neget,

haec virium exercitationis discrimina in omnibus propensionibus inclinationibusque posse animaduerti. Quod enim, vt hoc vtar, ad gloriae cupiditatem atinet, alii quidem nituntur, vt fruantur honore, quos vanos; alii vero toti sunt in gloria quaerenda et captanda, tributosque autem honores negligunt, quos gloriosos imperandique cupidos; alii denique maxime iniuriis aliorum offenduntur et laesuntur, quos superbos et iracundos appellare licet. Atque haec quidem de dissimilitudine virium mentis humanae diximus. Quae si longior visa fuerit oratio, cum magnitudine rei comparetur: ita fortasse etiam breuior videbitur.

§. VII.

Tam vero quisque videt, multum interesse, quae cuiusque natura sit ac indoles. Quare haec dissimilitudo quomodo spectanda sit in hominibus emendandis, de eo nunc dicemus. Nam cum quidem, qui his tam diuersis variisque viribus instructis hominibus vniuersalem quandam medicinam adferre voluerit, satis temere agere, neminem fore puro, qui dubitet. Cuiusque enim est indaganda indoles, cuiusque spectandum ingenium et vires, si quis in corrigendis emendandisque hominibus proficere et ita versari velit, vt non laboris impensi eum poeniteat. Quidni, cum in aliis, tum et in hac re, Iesum sospitatore[m] illum saluatoremque generis humani, sequendum existemus? Cur hic exemplum eius deseramus? Quis enim non admiretur sapientiam eius, quae semper rationem habuit eius, cuius animum ad religionis praestantissimae sensum virtutisque studium convertere voluit? Aut quem fugiat eius cum Pharisaicis discedendi colloquendique ratio? Neque enim tantum ad modum cuiusque cogitandi et sentiendi, mores opinionesque se demisit. Sed saepissime quoque eum se accommodasse ad cuiusque hominis vires, quo quis erit in libris sacris legendis scrutandisque versatissimus, ita maxime intelligit. Ac quoniam in eo sumus, vt, quantum vim habeat haec dissimilitudo in emendandis hominibus, doceamus, sic potissimum versabimur, vt hanc virium varietatem *incitamenta et monenta; praefida; modum denique virtutis immutare ostendamus.*

Ex

Ex tribus autem locis, in quos diuersum emendationis genus diuisimus, primus ille, qui *alia incitamenta* efflagit, maxime attingit naturam humanam. Sed quae ad virtutem nos cohortari possint, non vnius generis sunt. Omnes enim trahimur potissimum iis rebus, quae nobis sunt carissimae, maximamque nobis voluptatem afferre videntur. Hoc quidem studium est eiusmodi, vt, quae nos eorum, in quae impetu quodam ferimur, participes reddere possunt, ea ipsa amplectamur et amemus. Frustra igitur laborabis is, qui incitamenta exinde sumer, quorum aut plane nulla est cognitio, aut cupido. Cum vero varia adhibenda sint momenta, prouti vires hominum discrepant, videndum erit, vt maxime iis vtamur, quae vim cuiusque hominis mouent. Et vt quisque in obseruandis indagandisque hominum viribus est diligentior, ita varia maxime adhibebit momenta. Quare nunc ex interno virtutis splendore et pulchritudine; nunc ex auctoritate et sapientia legislatoris; nunc ex amore in Deum; nunc ex tranquillitate et securitate cum virtute coniuncta; nunc ex maiori usu virum et incremento; nunc ex rebus externis petet.

Quibus igitur is est animus, vt, quid pulchrum quidue turpe; quid congruar quidue repugnet, perspiciant, iis multum proderit momenta e pulchritudine virtutis ducta adhibere. Is enim, qui sensu tam acuto est, vt obiecta pulchritudinis specie moueatur, cum naturam virtutis internam perspexerit, cui tam multum pulchritudinis admixtum est, ad eam impetu quodam rapietur. Praeclare EPICTETVS: ἐν ᾧ αἰσθησις των καλων εστι, βραδιος φιλει ἀγαθα. Atque etiam apud eos, qui ordinem et modum in negotiis domesticis sequuntur et amant, ea ratio multum valebit, quae, quantum virtuti ordinis sit adiunctum, docet. Qui vero ne corpore quidem offenditur, cuius nulla membrorum apta est copulatio, quomodo ei hanc vim inesse arbitremur, vt virtutis naturalem speciem ac pulchritudinem sentire queat? Cum autem potissimum duplex turpitudinis sit genus: alterum cum parum curae rei tribuitur v. c. corporis motibus; alterum cum nimium curae in aliqua re ponitur, v. c. si quis corporis membra contra naturam mouet, facile apparet, de his inprimis esse monendum, cui sensum pulchri inesse putemus, vt omnis actio vacet

vacet cum temeritate et negligentia; tum impetu vehementiori. Atque haec est fere descriptio virtutis. Haec cui placent, placet virtus. Efficiendum enim est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque propter pigritiam aut ignaviam deserant, neque eam praecurrant. Nam qui appetitus longius euagantur, et tanquam exultantes sine cupiendo sine fugiendo non satis a ratione retinentur, in modum pulchritudinis animi transeunt. Discedunt enim ab illa partium congruentia et constantia. Ex quibus illud intelligitur, appetitus omnes contrahendos sedandosque, excitandamque animaduersionem et diligentiam, ut ne quid negligenter et inconsiderate agamus. Atque etiam iis, qui sensu pulchri mouentur, licet cernere ora iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiant, quorum omnium volus, voces, motus statusque mutantur torqueanturque necesse est. Quod si quis viderit, et, quam animum corpusque deturpent ac corrumpant vitia, intellexerit, facile ad auerfanda vitia et deicienda, amplectendam vero virtutem adducitur. Cum enim aliqua pulchritudinis species obiecta est, commoueri necesse est. Conuenientia scilicet et constantia natura eius desiderat.

Sed cum non omnibus sit idem pulchritudinis sensus ac vis, virtutis rationes et momenta nunc ex auctoritate et sapientia legislatoris petenda duxerim, qui eam colendam sectandamque esse voluit. Est enim quibusdam hominibus ea indoles, ut, quid conducatur, quid deceat, eorū nec alio modo sit agendum, nec perspiciant, nec perspicere possint. Quos quidem si quis virtutis necessitatem rationesque docere voluerit, dictorum vim non sentient. Eequid igitur erit, quod eos moueat? Aut quae patebit ratio, quam sequi debeat is, qui iis consultum esse voluerit? Nulla certe alia, quam quae ducitur ex auctoritate voluntateque diuina. Haec est eiusmodi, quae sola fere adhibenda est in infantum, puerorum, omninoque omnium animis, qui parum sapiunt, nec quibus inest magna vis intelligentiae, ad pietatem sanctitatemque adducendis et formandis. Hi enim, quem se maiorem existimant, facile ei confidunt, solaque acquiescunt auctoritate voluntateque diuina, quanquam non intelligant, eam sequi quam

quam sibi sit fragiferum. Et saepe quoque incidunt tempora incerta, salutique nostrae externae inimica, in quibus vel sapientissimi viri nil praeter auctoritatem diuinam habent, quo se erigere animumque excitare possint. Ac cum omnes religionis nostrae praestantissimae partes sint fructuosae et frugiferae: tum nullus in ea locus est feracior nec vberior, quam de hac ad virtutem cohortatione, quam ex voluntate diuina reperit. Haec enim omnia propterea fieri vult, quoniam, Deum voluisse ac praecipisse, intelligamus. Quo vero quid maiori poterit esse solatio miseriarumque leuamento? Quid magis afflictum eriget, perditum recreabit? Quoniam autem aliis maior est in rerum causas inquirendi inuestigandique vis, iis potissimum consilium sapientissimum Dei in virtute commendanda est proponendum. Hi enim cum in eo versentur, vt, quid verum sincerumque, ex quo quidque gignatur, quae cuiusque rei causa sit, indagent, profecto Dei sapientiam in ferendis legibus perspicuam admirabuntur, quarum studiis ea omnia, quae natura desiderat, expleta cumulateque habeant. Amplectuntur enim illi quidem ea omnia, quae magna atque praeter opinionem bona animaduertunt. Atque ea suspiciunt maximisque efferunt laudibus, in quibus existimant se sapientem plenumque artis nexum et causarum aptam copulationem perspicere. Despiciunt autem et contemnunt, in quo nihil esse descripti, nihil compositi, nihil animi, nihilque neruorum putant. Hi igitur vbi vident, ordinem sapientissime a Deo descriptum vitiiis interrumpi et turbari, ipsa vitia fugient, et cogitando scrutandoque eo adducentur, vt intelligant, consilium virtutis, quod antea non perspexerint, integritatem esse humanae naturae. Ex quo quidem intelligitur, Dei in promulgandis virtutis legibus sapientiam molim apud eos, qui ad causas rerum indagandas persequendasque idoneas habeant vires, valere ad ipsi virtuti faciendam fidem.

Ac quoniam quibusdam hominibus ita mollis ac tener sensus, vt, cuius erga se magna esse merita animaduertent, eius voluntate ac nutu facile flectantur et regantur, eorum quoque habenda est ratio. Quare multum habebit vilitatis, *apud eos amore Dei tanquam nutrimento*

et incitamento virtutis uti. Is enim, qui ita afficitur animo, ut facile alicuius beneficiis tangatur et mouetur, procliuior promtiorque fiet ad voluntatem Dei exsequendam, vbi, quod quantaque ei, vel per Christum, debeat, et, quam verum sit illud IUVENALIS: *1) carior est illis (se. Dili) homo, quam sibi, intellexerit.* Ac quoniam virtutem plerumque impedit et debilitat ea opinio, quae leges diuinas hominum commodis vitaeque suauitati obesse putat, ex hominum animis euellenda et minuenda est. Neque illud praetermittendum esse duxerim, plerosque homines ita quodam delectari, qui omnes maxime antecellit et superet, omniaque bona velut in se complectatur, ut praeclear VOLTAIRE dixerit: *ni Deus esset, fugendum tamen esse propter homines.*

Id vero incitamenti genus, quod ex tranquillitate securitateque ducitur, aliis videtur esse accommodatius. Est enim quoddam meticulousum ac placidum genus hominum, qui vbiq; metu suspensi sunt facileque ad timorem traducuntur. Quibus autem haec est infrastructio animi, nihil magis cupient, quam tranquillitatem et quietem. Horum vero, nemo dubitat, quin ratio sic habenda. Ostendendum igitur erit, virtutem eiusmodi esse, quae vna omnem timorem obstergat, munitque viam ad tranquillitatem; vitia vero nihil quietis habere multumque obesse iis, qui otium aucupentur. Improbitas enim malus est cultus diuinitatis, probitas vero fidelis vel ad perpetuitatem. Egregie enim PLUTARCHVS *k) καὶ τῷ μὲν* inquit, *εὐματὶ τῶν κολαζομένων ἕκαστος τῶν κακούργων ἐκφέρει τὸν αὐτὸν πόνον ἢ ἐκ κακίας τῶν κολαζομένων ἐφ' ἑαυτὴν ἕκαστος ἐξ αὐτοῦ τεινάζεται.* Spes quoque iniicienda est, fore, ut, si qua forte mala et calamitates sint perferendae, in altera vita conquiescant.

Neque ea ratio est negligenda, quae ex maiori usu et virium incremento accersitur. Nihil enim magis dolent, nihilque magis aegre ferant, quibus animus est acer et fortis ingeniumque vehemens et effruescens, quam eum se iis rebus spoliatos videant, in quibus adhiberi possit virium contentio. Vbi vero neruos fucus ac vires experiri, magnasque res

aggre-
7) Sat. 7. k) De fera numinis vindicta p. 554. cd. Francof.

aggredi possunt, laetantur et gestiunt. Quibus vero nihil aptius nihilque efficacius, quod magis moueat animosque incendat, potest reperiri, quam si, virtutem et ipsam rerum magnarum esse effatricem et ad res gerendas reddere maiores, ostenderit. Haec enim adiutrice semina virium nostris ingeniis innata adolefcunt. Haec suppeditat nouas vires, suppeditatasque amplificat et auget. Et vi quisque est virtutis studiosissimus, ita solet esse ad res magnas gerendas aptissimus et promississimus. Vitia vero non solum debilitant vires ac infirmant, sed penitus frangunt ac conuellunt. Neque virium vsui ampliori, docendum erit, obesse huic vitae praescritos terminos, sed etiam e vita discedentibus rerum magnarum suscipiendarum suppeditatum iri occasionem.

Ac cum plerique vires in rebus iis exerceant, quae sunt extra nos posita et sub sensus cadunt, ex eorum quoque studiis interdum ducenda sunt incitamenta virtutis. Magnam enim fortunae esse vim in hominum plerorumque animum quis ignorat? Nam et cum prospero eius flatu vtuntur et ad exitus optatos prouehuntur, laetantur: et cum reflauit minusque fauet, dolent et excruciantur. Quod igitur latissime pater, hominumque animos maxime tenet, id quoque ne praetermittendum arbitremur. Abstrahendus quidem est animus et reuocandus a nimio rerum externarum studio, et deducendus ad ea, quae in animi agitatione insunt. Sed quoniam viuunt non cum perfectis hominibus pleseque sapientibus, sed cum iis, in quibus praecclare agitur, si sunt simulacra virtutis: etiam hoc intelligendum puto, non plane semel reslingui posse rerum externarum amorem, sed sensim sensimque earum cupidum animum ad interna bona traducendum et flectendum esse. Id vero non melius fiet, quam si his ipsis cupiditatibus tanquam virtutis momentis vtamur. Nam si quis gloriae studio trahitur honorique inferuit, eo magis virtuti studebit, quo magis, eam non gloriam imminuere aut atterere famam, sed tantum gloriae sibi adiungere, intelliget, quantum sibi sit maxime honorificum. Nec dubium, quin nulla re magis opes parentur et amplificentur, liquidaque gaudia percipiuntur, quam virtute colenda. His igitur, qui harum rerum studio ducuntur, persuadendum erit, vir-

torem solam esse, quae, si quid importetur incommodi, propulsare possit. Neque enim male praecipunt, qui opiniones praeeconceptas hanc habere putant usum, ut, paulisper ad eas accommodando et descendendo, virtutem ipsam adiunent.

§. VIII.

Ac diuersis quidem incitamentis virtutis, de quibus egimus, diuersa quoque adiungenda sunt praesidia, de quibus nunc est dicendum. Jam quidem in promptu est, non omnibus eandem viam ad virtutem ingrediendam esse, sed cuique eam esse eligendam, quae sit commodissima et aptissima. Quemadmodum quisque diuersa ratione a virtute deflexit, sic quoque diuerso modo ad eam esse reuertendam. Quare male praecipunt, qui quemlibet iisdem subsidiis praesidiisque pietatis ac honestatis vti iubent, quoniam aut ipsi eorum vim in se aut in aliis experti sunt, aut quoniam iis de nullo alio praesidio constat. Qua quidem re nihil potest esse vitiosius et ineptius. Ita enim sit, ut, cum homines nullo modo sibi ad virtutis studium perueniendum esse, medicinamque morbo imbecillioem esse senserint, omnem spem emendandi animi abiciant, animumque despondeant. Sed, ut ad praesidorum diuersam formam reuertamur, agendum est hoc, ut cuiusque indolem exploremus, eoque exploremus et foueamus, quae aut a natura parce data aut educatione neglecta esse videas. 1)

In quo tamen cauendum est, ne de alicuius naturae prauitate iudicium praecipitemus, sed, quid boni sub vitii lateat, studiose exquiramus. Id probe iam vidit PLUTARCHVS: m) ὡς περ ὁ ἡγεμονίας ἀπειθεῖς οὐκ εἰς ἀσπασίματα χρώσαν ἰδὼν λοχμῆς ἑμπλεῶν δασείας καὶ φυτῶν ἄγρωαν, καὶ θήρεα ποταμῶν καὶ βουμάτια καὶ πολλὰν ἔχραν πηλον, ἔλασε τῶν μεμαθησῶτων διαδιδασκείων καὶ κενεῖν αὐτὰ ταῦτα, τὴν ἰσχὺν καὶ πᾶσι εἶσα ὑποδικύσαν, καὶ τὴν μαλακότητα τῆς γῆς οὕτως ἀσπασίτη πέλα καὶ φανταί προέβουθυσιν εἰς μεγάλας φύσεις, ὡν ἡμεῖς μὲν εὐθύς το τραχὺ καὶ γυττον εἰς φροντες, ἀποκοπτεν εἰς μεθε

1) GAYE L. c. m) l. c. p. 552.

διορισθε θεῶν καὶ ἀποφασίζετε. ὁ δὲ βουλευόμενος καὶ ἄλλοι τῶν ἐπινοηθέντων
 τοῦ ὁρηθέντος καὶ γέννησαν, περιεμμένον λόγου καὶ ἀρετῆς συνεργον ἡλικίαν
 καὶ ἡλικίαν, ἢ τὸν ἐκείνου ἢ φρονίαν καὶ ἄλλοι διδασκάλους. *¶* Et cum, ut supra
 docuimus, homines dispares sint virtutum consensu et in altero haec,
 in altero illa vis quam maxime aucta sit, facile patet, id quod *debile*
fit; esse firmandum et augendum; quod plane neglectum sit, protrahendum,
 et curandum; quod nimis emineat et emicat, reprimendum cohibendumque. *¶* Vis
 enim alteri animus est dandus, ut confidenter agat et intrepide, prom-
 rusque sit ad res gerendas; sic alteri cautione et circumspectione opus
 est, ne temere et inconsulto agat: et ut illi, qui nulla re facile tangi-
 tur ac mouetur, studendum est, ut animo sit beneuolus; sic huic, qui
 commotiori est animo et rebus leuissimis in summum aut dolorem aut
 voluptatem concitatur, elaborandum est, ut sit animo firmo et con-
 stanti: ut illi corpus est exercendum resque externae agitandae, quo
 occurrat nimio studio rerum abstrusarum scrutandarum et investi-
 gandarum; sic huius animus ad veri disquisitionem traducendus est,
 qui compefcat et frangat phantasiae vim luxuriantis. *¶* Illud vero
 praesidiorum genus, quod, licet sit omnibus hominibus corrigendis
 perficiendisque maxime accommodatum, in singulis tamen variatur
 et mutatur, ducitur ab eo, ut *ordini et aequabilitati tum uniuersae vitae*
tum singularium actionum homines adluefaciamus. *¶* Haec enim par-
 tium constantia et conuenientia, quae in eo cernitur, ut nulla pars
 aut iusto plus aut minus habeat, est ars, quam in artibus liberalibus;
 veritas, quam in cogitando; virtus, quam in actionibus; pulehri-
 tudo denique, quam in omnibus rebus laudamus et optamus. *¶* Nec
 male M. AVRELIUS: ἀνθρώπος καλὸς ἐστίν, ἥτοι ἐστὶ ἐν, id est,
 quatenus secum ipse consentit. Ac talis erit, cuius vires aequalibus
 intervallis ac modis crescunt, cuius actiones, mores, sensus et cogi-
 tata in unum idemque nempe naturae praestantiam nituntur sibi que
 respondent. Quod autem plerumque usu euenire solet, ut vel viri-
 bus male, aut iusto minus utamur, id vitia gignit. Atque non
 male quis dicat, homine nullum animalium facilius et maiori modo

D 3

*) Cicero de officiis I, 31.

aut corrumpi, aut ornari et in melius formari posse. Neque enim obscurum est, omni motu, statu, incessu aut amplificari, aut imminui formae pulchritudinem. Quodsi vero a laboribus recedimus momento prius, quam vires fuerint lassatae ac defatigatae; quolibet autem die, ubi vires creuisse sensimus, progredimur, tum assequemur id, cuius antea nulla fuit spes. Si quis enim viribus virum sine nimia contentione, fruitur; si negligenter, otio diluit et languet; si cum nimia contentione, dolet malaque patitur. Omnino igitur videndum erit, ut naturam tam diligentem fabricam imiteatur hominum studium, consensuique virium et partium dent operam. Cuius igitur iudicium non pari gressu processit, quam memoria, is, cum ingenium multis ambiguis, obscuris nec cohaerentibus rerum notionibus habeat refertum, in errores abducitur; aut cuius elegantia, et, quid conveniat deceatque, sentiendi vis non phantasiae respondet, eius lusu decipitur; aut si animus magnus et fortis non adiuuctum habeat hoc, ut commoveri possit, in feritatem delabatur, sin vero quis rebus omnibus facile tangatur, neque habeat satis animi, oritur imbecillitas et infirmitas; aut denique si vires non sunt eae, quae resistere possint cupiditatibus, vel dolore angimur et aegritudine vel languemus otio et desidia. Quanquam igitur fundamenti loco ponendum est, operam esse navandam consensui virium, et alteri hanc, alteri illam potissimum vim esse roborandam, tamen id frustra saepius tentari quis est, qui nesciat? Dolenda quidem est et miseranda fors hominum, qui difficulter omnes vires, quas a natura habent, exercere et colere possint. At enim vero non parum solatii id habet, quod, quo minus vires instae excolantur, tamen aliqua ex parte sibi respondere possunt. Quare eos, qui inferioris sunt conditionis, magis tranquillos suaque forte contentos esse deprehendimus. Et, quod est maximum, is, quem educatio aliqua ex parte neglexit, id ab aliis, qui eo abundant, petere potest. Vnde oritur copia et ingens virium multitudo, earumque communis communicatio, in qua quilibet id, quod sibi deest, mutuari; id vero, quod nimis habet, cum eo, quod non habet, commutare potest.

§. IV.

Maneat igitur, quod supra diximus, nunc in emendandis hominibus in subsidium vocandam esse vim, quae maxime creuerit, si quid boni habeat; nunc, si in res minus honestas nitatur, aut ad honestas dirigendam esse et flectendam, aut penitus exstinguendam, aliamque vim, quae adhuc sopita iaceat, exsuscitandam et eliciendam. Atque cum curfus certus sit cuiusque aetatis, et sua cuique aetati sit tempestiuitas data, ut cum Cicerone loquar, ut puerorum hilaritas et alacritas, iuuenum ferocitas, grauitas constantis aetatis, senectutis denique seueritas et maturitas naturale quoddam haberent, id suo tempore non negligendum esse videtur. Ac infantum quidem vis ea est, ut, cum illa foramina, quae ad animum a corpore patent, singu-
molliora, facile externi motus ad animum propagentur. Ex quo consequitur, ut nulla aetas tam opter, tam desiderer et concupiscat. Nam ob id ipsum, quod mollia et tenera habent instrumenta sensuum, quamuis facile percipiant, non diu retinent sensuum ope ad animum traductas imagines. Quare bene ARISTOTELES: οἱ ἡμεῖς γὰρ, inquit, ἐπιπέσι τοῦ μελλοντος ἐστὶν, ἢ δε μὴ μὴ τὸ παρερχόμενον. Inde quoque illud facile intelligitur, cur infantum appetitus animique commotiones mox euanescant. Haec igitur vis appetendi et desiderandi imprimis ad res viles et honestas est reuocanda et transferenda. Iuuenum vero cum sint maiores vires, maior quoque adeste solet animi fiducia. p). Hi enim quorum vires vix effluerunt, iis facile confidunt, omnibusque rebus peragendis se idoneos putant. Nec mirum, Nondum aliorum vires experti sunt, suasque ipsorum cum reliquorum viribus comparare didicerunt. Nulla adhuc obiecta iis sunt virium

o) Rhetor. II, 12.

p) Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἡδὴ εἶσα ἐπιθυμητικὰ, καὶ οἷοι ποτε, ἂν αὐτὸ ἐπιθυμητικὸν ἐπιμεταβολὴ δὲ καὶ ἀντικεῖν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας εὐφραδὰ μὲν ἐπιθυμῶσι, ταχὺ δὲ πάντων ὄρεται γὰρ βελήσεις καὶ ἐμμεγαλῆς (i. e. non diu durant. Sic occurrit lib. 3. c. 10.) ὥστε αὐτὸν καμίντων εὐφρα καὶ πικρῶν. Arist. I. c.

virtutis efficacissimum habeat, is, cui de natura virtutis constabit, facile intelliget. Ac alterius quidem sexus, nemo dabitur, quin habenda sit ratio. Quod vero inter utrumque sexum intercedit discriminis, eius causa non tam ab interna quadam animorum varietate, quam ex rebus externis et inprimis corpore repetenda videtur. Atque eae quidem causae latissime patent. Neque enim natura solum feminis hoc dedit, ut multis variisque malis et molestiis essent obnoxiae, sed eas quoque teneriori et molliori corporis structura esse voluit. Vnde vero fit, ut ab omnibus iis laboribus, quibus sustinendis robusto corpore valetudineque est opus, remoueantur et arceantur, obeanturque vero ab iis domestica et priuata negotia. Cum vero vires exercitatione et contentione magis firmentur roborisque multum accipiant, quiete contra et otio languent, facile apparet, naturam earum aliam quandam formam induere. Dum enim otio abundant, yaeuaeque sunt a laboribus, se ipsas cogitatione complectuntur. Inde efficitur, ut partim aliorum mores magis explorare possint, partim vero timido et perterritio sint animo. Fuisse quidem accepimus, quae temere se periculis obicerent. Sed haud scio, utrum hoc virium fiduciae an phantasiae ferocientis visus sit tribuendum. Hoc accidit, quod in toto rerum creaturarum genere, si a paucis discesseris, alteri sexui minus inesse viriumprehendimus. Quare cum viri viribus suis freti postulant, feminae verborum lenociniis vtuntur. Neque enim satis placet sententia PORCII CATONIS, qui auctor erat, ne lex Oppia aboleretur, ut quique feminas indomitum animal appellat, frenosque dandos esse existimat earum naturae, quippe quae omnia iura destruat ac demoliat. Nam cum plerumque omnia circumspectent, et quicquid inerepat, teste Cicero, pertimescant, non longe a vero absumus, si eas fere contracto animo ac perterritio esse putemus. Ad vero ipsum, quod molliores sensus habent, in causa est, cur facilius tangantur, pronaeque sint in eum naturarum velut consentium, quem Graeci συμπαθεσιν, Cicero natura contagionem vocat. Haec igitur vis, quae feminis inest,

Conf. F E D E R über den menschl. Willen, Tb. 2. p. 189. n. Liv. 34. 2.

rantum abest, ut coereatur: ut stabilietur ac firmetur. Optime enim PLATON: *in deo*, (sc. *συμπάδεια*) inquit, *μετρεχει τε της ψυχης κακ- λας*. Eae vero quoniam ob timiditatem quandam animi in primis studio placendi ducuntur, maximeque, quid decet quidue offundat, curant, id quoque non praetermittendum est. Cum enim verentur, ne iniucundae videantur, cupiditates celant, subtrahuntque aliorum oculis. Vnde quoque illud intelligitur, cur saepissime mentiantur pudicitiam, sectandamque censeant pietatem ac religionem. Quanquam enim non is sum, qui eorum sententiae, quae omnem religio- nis cultum a timoris fonte repetit, patrocinari velim; id enim, licet quibusdam sic visum fuerit, esset temerarium: tamen, qui nimis confidenter de se sentiat viribusque suis innitatur, non dubito, quin eum facilius Dei eiusque officiorum capiat obliuio. Feminae autem, cum praecipuae aliorum ope indigeant, facilius de statu suo deieci possint, sensim eo deduci possunt, ut amplectantur aliquid, quod sibi sit perfugio h. e. Deum colant. Quodsi igitur nihil est tam contra earum naturam, quam Dei contentus, hoc ipsum, qui earum curam gerunt, videant necesse est.

§. X.

Atque ut diuersae aetatis et sexus diuersa sunt praesidia virtutis, sic quoque sua cuiusque hominis sunt. Cum vero aut *rationibus*, (*Grundsätze*) aut *exercitatione* hominis animus flecti possit, ea quoque tenenda est ratio. Nunc igitur ex rationibus petenda sunt praesidia virtutis. Est enim quarundam rationum notionumque de iis rebus, quae ad hominis felicitatem pertinent, ea indoles ac natura, ut hominis animam possint regere ac moderari. Nunc vero exercitatione opus est, quae saepissime versatur in eo genere, ad quod adhibendum est imitationis studium. Sed in quibus hominibus sit rationibus vrendum, in quibus vero exercitatione potius, age accuratius videamus.

Atque *rationes* quidem adhibendae sunt in iis hominibus, quorum *virtus nondum ita saepe deprauatae, ut aditus factus sit animi commotio-*
nibus;

ibus; in iis vero exercitatio, qui iis sunt obnoxii. Hæc enim non argumentis proferendis infirmari et debellari, nedum depelli ac penitus extinguï possunt. Argumentis quidem tum aliquid efficitur, cum propensiones hominis non eam habent vim, ut semper animum concitent. Eæ vero regi possunt et supprimi rationibus, non autem perturbations animi. Nemo enim non intelligit, eas non exspirare solere, quamvis opiniones de bono et malo susceptæ murentur. Neque, si quis vehementi timore exanimatus fuerit, aegritudo evanesceat, etiamsi, quantum hoc corpori noceat, intelligat. Quo fit, ut rationes ab iniustitia, partium studio et ceteris; exercitatio vero ab ira, amore illicito, ebrietate animum reuocare possint. Cum illis est disputandum oratione; cum his consistendum labore. Est enim in motibus animi vehementioribus consistendo defugienda, pericula declinanda, occasio vitanda. Arque animi virum agitatio debet semper coniuncta esse cum corporis exercitatione. Si quis enim patientiæ studet, corpus quoque doloribus laboribusque perferendis assuefaciat necesse est.

Deinde vero ii rationibus, quibus aliquid ostendendum est; ii vero, quibus est agendum, exercitatione stertendi sunt ac regendi. Ad illud enim nihil requiritur, quam ut impediatur, quo minus vis agat. Id vero proposita ac consilia efficiunt, quæ voluntatem mouent. Ad hoc vero ipsa vis requiritur, quæ nondum tanta est, quanta esse debet. Ea igitur tractatione est roboranda et fouenda. Ut igitur aliquem ab iniustitia reuocet, efficiendum est argumentis, quæ rei atrocitatem et indignitatem ostendunt; ut vero alicui sensum misericordiæ imprimas, agitatione mentis opus est. Is enim misericors erit, qui ipse non mali ignarus aliis succurrere discit. Ut alterum non odio persequaris, rationes; ut alterum ames, usus et consuetudo efficiunt. Id vero in promptu est, argumenta non memoria tenenda esse, sed ab animo velut haurienda et imbibenda, annexendaque esse reliquis hominum notionibus.

Et cum duabus potissimum modis peccetur, aut cum bonum honestumque auersamur, aut cum, licet non contemnamus; tamen ab eo discēdimus; illud ostendit ex errore, quem rationes extirpant; hoc ex

voluptatum tyrannide, quam excutere debet studium et exercitatio. Illic vires agere possunt, sed nolunt; hic volunt, sed non possunt. Quodsi enim voluptatibus emancipati sumus, animus totus rebus externis agitur. Ipse non cogitat, non sentit, non agit. Haec quidem imbecillitas, quae impedimenta a sensibus aliisque rebus obiecta non amoliri potest, ut communis est, sic paucissima eius sunt remedia. Quemadmodum enim corporis vulnera facile sanari possunt, sic difficulter infirmitas totius corporis tollitur. Cui enim nulla virtutis est cognitio, ita, ut ignarus animi moribus abripiatur, is institutione ad eam duci potest. Qui vero nouit, amat, desiderat, quo demum modo ei succurrendum erit? Hoc vnum restat, ut onus, cui mouendo et sustinendo non pares sunt vires, imminuatur et leuetur. Atque cum duplex sit genus impedimentorum; alterum eorum, quae non remoueri sed vitari possunt; alterum quae penitus remoueri et tolli possunt: quantum ad vitandum sit morum praecceptorum, ne impedimenta ea, quae tantum effugi possunt, penitus tollenda suadeat, facile quisque intelligit. Eorum v. c. qui non commode sultant, alii quidem regulas plane nesciunt; alii vero sciunt nec tamen possunt. Cum corpore inepto ac inuito vtantur, suis ipsorum oculis non satisfaciunt. Illi, postquam disciplina accessit, apte compositaeque saltant. Hi, cum regulis nil proficiatur, corpus agitare et exercere debent. Est enim haec hominis ad virtutem institutio, ut velut alterius oculi sit, videre, quomodo agendum sit; alterius, quomodo ipse agat.

§. XI.

Atque ab iis quidem hominum viribus, quae maxime discrepare solent, quemadmodum ducenda sint diuersa praesidia virtutis, satis fere diximus. Sed huius naturarum dissimilitudinis vis quoque tanta est, ut etiam modum virtutis immutet. De hoc igitur nunc dicatur. Est enim exercitatio capienda, ut, quemadmodum apud Cicero nem est, boni ratiocinatores officiorum esse possimus et addendo deducendoque videre, quomodo cuique virtus sit peragenda. Supra igitur vidi.

vidimus, nihil deprehendi inter homines dissimilitudinis, cum communem eorum modum cogitandi, iudicandi, ratiocinandi contemplamur. Hinc efficitur, ut, quae praecepta ab his fontibus ducuntur suntque ex eo genere, ut cuiuslibet naturae conveniant, ab omnibus eodem modo servanda sint. Etenim, cui illa communis agendi ratio deest, is nihil amplius habet humani. x) Si qui igitur sint, quibus furari fas esse videatur, quibusque non de facti atrocitate et et turpitudine persuaderi possit, si non culpa eximendi essent, iudicique inopia nihil haberet excusationis. Ab iis vero officiis nonnunquam discedere licet, quibus servandis certa quadam intelligentia, certa animi adfectione opus est. Quod enim non habent, quae ad officia quaedam tuenda pertinent, id quamquam non omnem culpam ab iis dimovere, aliqua tamen ex parte excusare videtur. Quamquam enim opera est danda, ut, quibus ad omnem virtutem opus est, habeamus; attamen nullus dubito, quin, quicumque virtutis magister id *semel* fieri iusserit, ea postulet, quae fieri nequeunt. Quare eius quoque rei habenda est ratio. Ac dissimilitudo quidem virium immutat modum virtutis ratione *celeritatis; constantiae et severitatis; prudentiae; fortitudinis* denique. Sed lubet singula persequi.

Incipimus a *celeritate*. Nonnullis igitur nihil prospere succedit, quod non acri et incitato animo gesserint, et in quod non impetu veluti ruant. Aliis vero tardius et lentius agendum est, si res procedere debeat, cum quaelibet contentio eorum obundat vires. Illis igitur licet paulo commotius et vehementius progredi, his mora est interponenda. Sic enim cum virisque praeclare agitur, quamquam utriusque vitio laborent, sed eiusmodi, quod propter naturam non facile potest deici. Ac profecto is temere et inconsulto ageret, qui illorum imperum cohibere, horum vero nervos nimis concitare et intendere vellet. Is enim vim iis inferret atque a virtute abstereret. Namque nihil deest inuita Minerva, ut est apud Ciceronem, y)

id

x) Conf. GARVE libro laudato, p. 197.

y) De-Officiis I. 31. Multa praeclara de hac re habet GARVIVS in commentatione über das Angeborne und Freywillige in den Handlungen.

id est, aduersante et repugnante natura. Admodum autem tenenda sunt sua cuique, non vitiosa (ea quidem penitus abiicienda sunt, nam tollunt virtutem) sed tamen propria, quo facilius virtutem, quam quaerimus, consequamur. Et omnia studia nostrae naturae regula sunt metienda. Sin aliquando necessitas nos ad ea detruferit, quae nostri ingenii non sunt, omnis adhibenda erit cura et meditatio, vt ea, si non decore, at quam minimum, vt apud eundem est, indecore facere possimus. Expendere enim oportet, quid quisque habeat sui, eaque moderari, suumque noscere ingenium et acrem vitiorum se praebere iudicem. Nec prius emittendum est, vt bona sequamur, quam vt fugiamus vitia.

Alterum, cui eam vim inesse putamus, vt mutet paululum modum virtutis, est *constantia et severitas*. Est enim ea hominum natura, vt alii sint duro teneroque animo, nulliusque precibus, sed argumentis iustisque causis moueantur; alii vero sint molli teneroque sensu rebusque leuissimis tangantur. Vtrisque est consulendum. Atque hi quidem, qui sunt animo molli, placido et ad misericordiam propenso, magis officii liberalitatis et beneficentiae adstringendi sunt: quippe quorum virtus non ex arca velut depromatur, sed ex intimis animi sensibus proficiscatur; illi vero, qui asperi et duri sunt, quantum probi et honesti viri, iis potissimum officii deinceps, quae spectant non tam salutem singulorum, quam publicam. Hi enim in nullius partes se trahi patiuntur, nihilque ad suae causae commodum torquent, nec facile tangantur querelis importunorum hominum, et, cum non sint amici singulorum, sunt amicissimi omnium. Quae tamen non eo valent, tanquam a reliquis officiis discedere liceat. Id enim nefas esset. Sed in quae natura sunt propensiores, ab his incipere debet emendatio. Illi vero, cum facile cuiuslibet precibus adducantur, vt eius vulneribus medeantur, eos quoque ducit et rapit natura ad ea officia, quae aliis subuenire, eosque molestis eximere homines iubent. Huic igitur naturarum discrimini succurrendum est. Alioquin enim est periculum, ne homo ad pristina vitia delabatur. Quod enim sibi proprium habent homines, id sibi eripi aegre ferunt, arbori curuae paululumque retortae similes, quam si alio flectas nimis.

nimisque torquens, ipsa rumpitur ac discinditur. Est quidem interdum vis inferendi naturae. Non enim, ut eodem exemplo utamur, ramos arboris putridos rescabis ita, ut ne fibras quidem quasdam laedas.

Sequitur *prudencia*. Cuius vero quasdam partes sibi naturam vindicare satis constat. Pendet enim tota a vi iudicandi, rationandi, notiones repraesentandi reuocandique. Hae vero vires cum maximam partem debeantur naturae, cogitur, eam quoque ex parte eius posse haberi munit. Prudencia enim nihil aliud est, quam homines in suas partes trahendi eosque ita flectendi facultas, ut illis non noccamus, nobis vero prosimus. Ad hanc vero requiritur ingenii acumen rerumque humanarum cognitio. Illud est naturae; hoc exercitationis. Quaquam et hoc interdum intelligentiae sit tribendum. Quodsi igitur quis actionem ad prudentiae regulas exigere voluerit, exquirendum erit, utrum vires caute prudenterque agendi a natura datae et excoltae fuerint et excoli poterint, an animi perturbationibus hoc fuerit datum, ut animum a cogitando deliberandoque abstraherent. Qui enim vires ad prudenter agendum exercuit, in eum nulla culpa recidet, isque tam prudenter ager, quam postulari potest. Quaquam non semper eum se geret, cui prudentiae laudem iure tribuere possimus. Neque vero est, quod quis dicat, prudentiam nullam esse virtutem. Quis enim nesciat, quam saepissime de ea virtute praecipiat religio Christiana. Ac profecto, plusne detrimenti temeritate, an animi malicia ceperit genus humanum, ambigitur.

Discrepancia denique naturarum eam habet vim, ut virtutis modum *ratione fortitudinis* quoque immuter. Cum enim alios acri ac praesenti animo, alios vero fracto, timido angustoque esse videamus, id quoque ad virtutem valet. Quemadmodum enim is, qui pedum celeritate, manuum robore vitur, qui credere se aquae fluminaque tranare potest, magis quoque subuenire potest egentibus; sic ad res magnas maximeque viles gerendas accedere inprimis tenetur, qui animi amplitudine ac magnitudine excellit. Habet enim hoc a natura, ut facile possit labores exhaurire, molestias deorare, dolores abstergere, pericula propulsare. Quae quidem officia his eo minus sunt subterfugienda, quo maiores eos natura esse voluit.

Quibus

Quibus vero is deest animus, iis fortasse hoc dandum est, ut, nisi necessitas exegerit, a rebus periculosis abstineant, appellanque mentem in primis ad privata et domestica virtutis genera. Iis vero quoque eritendum est, ut illam magnitudinem animi, quoad fieri possit, attingant. Omnis eorum opinio in spem reducenda est, ut, sibi quoque ad pericula adeunda laboresque perferendos non plane vires esse defuturas, intelligant. Ea enim animi elatio quam sit et ad utilitatem hominum fructuosa, et ad amplitudinem splendoremque virtutis accommodata, extra omnem est dubitationem. Quamquam, si iustitia vacat pugnatque non pro salui communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Non enim modo id virtutis non est, sed potius immanitatis omnem humanitatem repellentis. Sed viri fortes et magnanimi, quos eosdem bonos et simplices esse volumus, res magnas quidem gerunt et arduas, sed easque maxime viles. Neque vero etiam dubitari potest, multum, quod ad fortitudinem animique magnitudinem pertineat, tribuendum esse rebus externis. Hae enim sunt eiusmodi, ut animum alterius ad exerecendas vires prouocent, cum alterius vires, quibus occasio deest, sopitae iaceant. Saepissime enim, cum caelam tonitru contremiscit, nubes sulphurei generis particulis impletae per multas regiones ita feruntur, ut nulla fulmina mittant nullumque corpus terrestre tangant; cum vero alias, quibus non minus sulphuris admistum est, ingentes fragores edere, omnique absumere et frangere vides. Nihil enim erat, quod illarum ignes in se vereretur, aut quod inuadenti fulminis motui resisteret. Hae vero per eas regiones deferebantur, quarum cacumina impetum in se suscipiebant.

Pon 24 1067
20

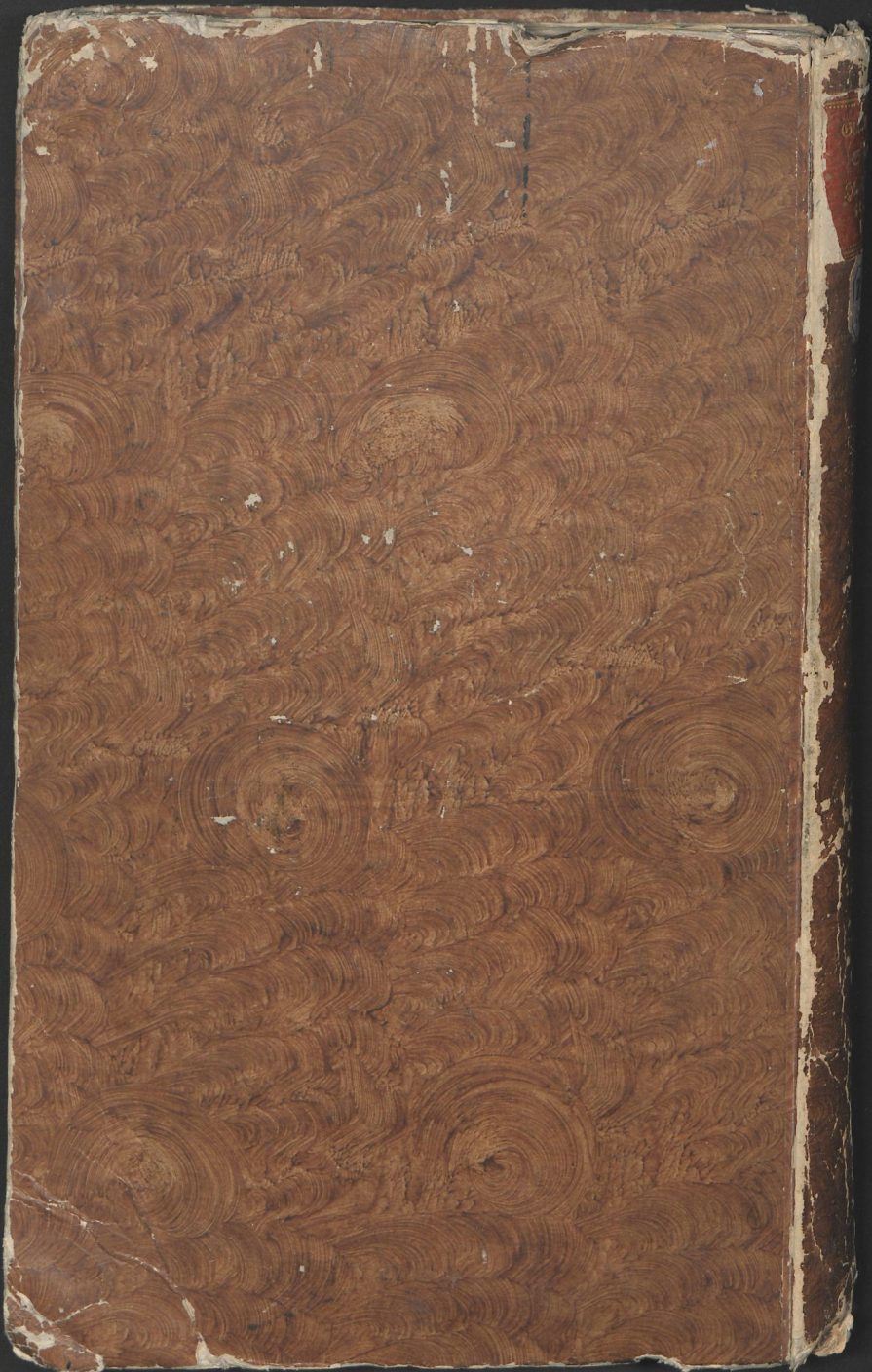
f

TA-70L

an 2 u. an 13 noch nicht aufgenommen

17

946

DE
DISSIMILITVDINE VIRIVM MEN-
TIS HVMANAE MODVM EMENDANDI
HOMINES IMMVTANTE

DISSERTATIO

QVA

VIRO MAGNIFICO

SVMME VENERABILI, EXCELLENTISSIMO
AMPLISSIMO, DOCTISSIMO

D. CAROLO CHRISTIANO
TITTMANNO

NOVUM MVNVS

IN SVPREMO, QVOD SACRORVM CVRAM GERIT, COL-
LEGIO ASSESSORIS ET SVPERINTENDENTIS DIOE-
CESEOS DRESDENSIS ET CET.

CAPESENTI GRATVLANTVR

MEMBRA SOCIETATIS ORDINARIA

QVAE

SVB EIVS AVSPICIIS SERMONIBVS PRO CONCIONE
HABENDIS AD AEDEM B. M. DIE QVOQVE SEXTO
HEBDOMADIS OPERAM DABAT

INTERPRETE

M. IO. FRIDERICO GVILIELMO TISCHER
DAVTSCHENSI

VITEBERGAE,

TVPIVS IO. TZSCHIEDRICHII.

6.

